

כוחו של ציבור

דרשה לפרשת ויקרא, מאת הרב שמואל סלוטקי

הרמב"ן בתחילת דבריו לפרשה מבחין בין "קרבת השותפין" ל: "קרבת ציבור":

אם התנדבו רבים להביא עולה- עולת השותפים היא, (כי) מה בין שנים המשתתפין לבין עשרה ואלף שנשתתפו בו? אבל קיץ המזבח הבא מהמותרות, לב בית דין מתנה עליהן, לפיכך היא עולת ציבור.

החלוקה בין תורת השותפין לתורת ציבור, היא הבסיס לתורת הערבות בישראל הבנויה על יסוד אחדות האומה.

בעקבות רעיון זה מסביר הרב קוק, משפט כהן, עמ' רעג את הוויכוח שהתעורר (מנחות סה.) בין חכמי ישראל לצדוקים-בשאלה האם יכול יחיד להתנדב קורבן עולת ציבור. הצדוקים טענו כי גם יחיד יכול להביא קורבן תמיד, אך החכמים טענו שרק ציבור יכול.

"ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהיה מתנדב ומביא תמיד, מפני שלא הודו שיש בכללות כנסת ישראל קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון. שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להטיב ליחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הצבור באומות העולם הוא בבחינת שותפים, ואצל שותפים בוודאי העיקר הוא חלקו של כל יחיד... אבל בישראל- ציבור ושותפים הם שני מושגים כדמשמע מסוגיא דתמורה- "אין הציבור והשותפין עושין תמורה" (יג,א) – מפני שיש בציבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלפי החלק של הפרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה, ובשביל כך קרבנות ציבור צריכים להיות משל ציבור דווקא, שזהו עניין הקדושה של הכלל כולו".

אם כן, שני מושגים שונים הם: שותפים וציבור. על מנעד זה שבין שותפים לציבור מצוי מושג נוסף 'קהילה': מחד, קהילת מתפללים בבית הכנסת הם כשותפים שכן אינטרס הוא זה שמחבר אותם יחדיו. האינטרס יכול להיות הצורך במניין או בחיי קהילה וכדומה, אך בבחינה זו קהילה דומה לשותפות. מאידך, 'קהילה' או בית כנסת, אפשר וישמשו גם כמייצגים של 'כנסת ישראל' בזעיר אנפין. עמד על כך הגרי"ד סולבייצ'יק במאמרו "בית הכנסת – מוסר ורעיון", שם הוא רואה את הקהילה הדתית כמבוססת על רעיון השליחות הבין דורית,

"בית הכנסת משכנה של ישראל הגדולה והנעלמה הוא, על פני הדורות כולם והתקופות כולן".

לפי רעיון זה קהילת בית כנסת היא במשמעות של 'ציבור' ולא רק של 'שותפים'.

השאלה היא מהו כוחה של קהילה?

מתי על הקהילה להשתמש בכוחה ולהפעילו כלפי פרט שבה שאינו נוהג כשורה כשמטרתה לשמור על הכלל, או לפעמים כדי לתקן את הפרט עצמו, או די למנוע עוול חסר תקנה לחלשים שבחברה!?

ההיסטוריה היהודית מלאה בנידויים וחרמות בתוך הקהילות. בעבר, התנהגות דתית חריגה גררה נידוי. החל מכפירה ואפיקורסות כמו ברוך שפינוזה הפילוסוף מאמסטרדם, ואף קולות הלכתיים הקשורים לסתם יינם של נוכרים. מי שלא מל את בניו נודה ואף המוסר. לפעמים הנידוי גרם להתרחקותו של המנודה מהיהדות לגמרי ואז ההתלבטות הייתה האומנם כדאי לנהוג כך. דעת ה"חווות יאיר" (שו"ת, קמא):

"חוששים לתקנת הכלל, אף שהוא נגד תקנת היחיד". טובת הכלל הכריעה!

בספר 'מרגליות הים' של הרב ראובן מרגליות (מאה ה-20) על מסכת סנהדרין, הוא מביא ביחס לדין של 'מכין ועונשין שלא מן התורה' מקרה שסיפר לו אביו על כך שבקהילה מסוימת הטביעו 'מוסרי' בליל יוה"כ בנהר. עוד מובא שם שהר"י מגאש שהיה רבו של אביו של הרמב"ם, סקל 'מוסרי' ביום הכיפורים שחל בשבת בעת תפילת נעילה!

דוגמאות אלו יחד עם עוד סיפורים רבים המופיעים בשו"תים מימי הביניים, מלמדות על כוחה של הקהילה ועל מעמדה שנע בין שותפים לציבור וזה הכוח המאפשר לה להוציא אל הפועל דינים כאלו המצריכים לכאורה סנהדרין ולא פחות מכך!

מתי על הקהילה לפעול נגד היחיד?

ועדין השאלה מתי תשתמש קהילה בכוחה זה?

על מה לשים את הדגש? באלו עבירות על הקהילה להתערב כיום? על פניו, ברור שדינים בהם פרוץ הדור כמו חילול שבת, כשרות וכדומה אין לקהילה מה להתערב ולא יכולת השפעה בדבר זה על היחיד.

אולם בהתנהגויות לא מוסריות הגורמות נזק ועוול מתמשך שאין לרשויות החוק את היכולת להתמודד מולם – כאן יכול לבוא לידי ביטוי כוחה של קהילה.

בהתאם לדבריו של ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בספרו "משך חכמה" - שמות יד, כד – המלמד כי ציבור שיש בו בעיות מוסריות כציבור, הוא מאבד את שם הציבור שלו ולכן עונשו גדול.

ואלו דבריו:

'בהתבונן בדרכי התורה, נראה כי במצוות מעשיות, כמו עבודה זרה ועריות, יש כרת וסקילה ושאר מיתות ומלקות. לא כן בנימוסיות ומידות, כמו מחלוקת, לשון הרע,

רכילות וגזל - אין בו מלקות. אולם, זה דווקא ביחיד העושה (החוטא), אבל אם הציבור נשחתיין (מקולקלים) - בזה מצאנו להיפך בירושלמי: דורו של דוד כולם צדיקים היו, ועל ידי שהיו בהם דילטורין (מלשינים) - היו נופלים במלחמה. אבל דורו של אחאב, עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היו בהם דילטורין - היו יורדים למלחמה ומנצחים. שאם הציבור נשחתיין (מקולקלים) בעבודה זרה ועריות על זה נאמר (ויקרא טז, טז): "השכן אתם בתוך טמאתם", אבל בנימוסיות ומידות, לשון הרע ומחלוקת - על זה כתוב (תהלים נז, יב): "רומה על שמים", כביכול סלק שכינתך מהם.

ציבור הנותן לאנשים החיים בו להתנהג בדרך שאיננה מוסרית, התנהגות של עוולה וגרימת סבל מתמשך לזולת באופן שאפילו רשויות החוק אינן מצליחות לטפל בו, נאשם גם הוא במעשים אלו והרי הם חטאות הציבור.

וכדברי הרמב"ם בהל' מלכים המסביר כי עונשים של אנשי שכם כציבור לא היה על מעשהו של שכם בן חמור שפגע בדינה אלא את עונש עצמם קבלו על כך ששתקו ולא מיחו בו ולא הענישו אותו על מעשיו.